

SARLÓS ISTVÁN

BAJA MEZŐGAZDASÁGA
A VILÁGHÁBORÚK KÖZÖTT¹

Az ország állapota az első világháború után

Az I. világháború, különösen annak elvesztése nagyon mély gazdasági és társadalmi kihívásokat jelentett Magyarországnak számára. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződéssel a megmaradó csonka ország kiesett a területét és a környező országokat is egybefogó Osztrák–Magyar Monarchia egységéből. Az 1914-ben még belterületnek számító országok hirtelen ellenségessé és idegenné váltak, a legalapvetőbb nemzetközi

¹ Felhasznált források és dokumentumok: Az 1920. évi népszámlálás. 2. rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községenként. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 71. kötet, Budapest 1925; Az 1930. évi népszámlálás. 2. rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakóhelyek szerint, az ipar és kereskedelmi nagyvállalatok. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 86. kötet, Budapest 1934; Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 105. kötet, Budapest 1937; Az 1941. évi népszámlálás. 1. Foglalkozási adatok községek szerint. Budapest 1975. Felhasznált irodalom Baja és Bajaszentistván történetéhez: *Barlay Magda*, Baja város gazdaság- és településföldrajza. Pécs 1939; *Bácskai János György*, Baja földrajza. Baja 1943; *Bánáti Tibor*, Mesélő házak. Baja. Baja 2001; *Dankó Imre*, Baja irodalma. Baja 1951; *Faludi Gábor – Gergely Ferenc*, Adalékok Baja első világháború utáni történetéhez. In: *Kőhegyi Mihály* (szerk.), Baja története. A kezdetektől 1944-ig. Budapest 1989, 287–310. o.; *Faludi Gábor – Gergely Ferenc*, Fejezetek a város 1921–1944 közötti történetéből. In: *Kőhegyi Mihály* (szerk.), Baja története. A kezdetektől 1944-ig. Budapest 1989, 310–419. o.; *Gergely Ferenc – Kőhegyi Mihály*, A Pécs–Baranya–Baja háromszög történelmi problémái 1918–21 között. Baja 1974; *Jaszlics Béla*, Baja településföldrajza. h.n., é.n.; *Knézy László*, Baja a forradalom s a szerb megszállás alatt. Budapest 1940; *Meskó Géza*, Időszerű problémák Baja város gazdasági életében. Budapest 1939; *Rapcsányi Jakab*, Baja. In: *Ladányi Miksa*, Baja és Bács–Bodrog vármegye közsé-gei. Budapest 1934; *Újpestéri Ede*, Baja város természetes szaporodásának kérdése. Baja 1935; *Újpestéri Ede*, Baja város jövője. Budapest 1936.

kapcsolatokat sem mindig sikerült kiépíteni, nemhogy gazdaságiakat, és főleg nem társadalmiakat, pedig a régi fejlődés megtartásához ezekre nagy szükség lett volna. Magyarország minden települése rákényszerült a gazdasági adottságok és lehetőségek újraértékelésére, valamint az ezzel párhuzamosan fellépő társadalmi változások megfelelő irányba terelésére.

További problémát jelentett a kor szelleme, az a keresztény–nemzeti eszmerendszer, amely a megadott állapotot csak átmenetnek tekintette, és a régi határok visszaállítására törekedett. Nagyon sok olyan ideiglenes megoldás született, melyek nem tükrözték a reális lehetőségeket, ezek pedig nem kedveztek a gazdasági stabilitásnak és a társadalom organikus fejlődésének.²

A felhasznált források

Az alapvető forrásként a korszakban tartott három népszámlálás adatait használtam, és ezen idősorok feldolgozásával kívántam változási trendeket kimutatni. A három népszámlálás adatfelvételi kategóriáiban azonban nagy eltérések mutatkoznak. 1920 után még komoly területi változások voltak az országban. A Baranya–Baja Szerb–Magyar Köztársaság kikiáltása (1921) Baját is érintette, így a megszállás alól felszabaduló területek népszámlálása csak ezek után kezdődhetett el, s a közölt adatok valójában az 1922-es állapotokat tükrözik. Az 1930-as népszámlálás adatfelvétele nagyban hasonlít az 1920-as gyakorlathoz, bár egy-két kategória megváltozott, ami a feldolgozásukban okozott némi nehézséget. Baja és a mellette lévő Bajaszentistván egyesülésére a korszakban került sor. Az 1920-as népszámláláskor még két külön település 1930-ban egyesült, ezért 1920-as adataikat összevontan kezelem. Az igazi problémát azonban az 1941-es népszámlálás jelentette.

² Például nem számolták fel a történelmi Hont–vármegyét, így viszont önálló közigazgatási egységként megmaradt egy 218 km²-es terület székhelyként Nagymaros községgel.

Az adatokat ugyan felvették az év elején, viszont a bekövetkező háború miatt a feldolgozásukra és kiadásukra már nem volt lehetőség.³ Erre csak több mint 25 év múlva az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején került sor. Az ország területi gyarapodását nem tüntették fel, az adatokat visszaszámították az eredeti 1270 km² területű Bács–Bodrog vármegyére. Az így kiigazított adatokat az új gazdasági alapkategóriák szerint adták ki, amelyek egybevetése a korábbiakkal már komoly torzításokat is eredményezett.

Az országos statisztikák közül még komoly figyelmet fordítottam az 1934–35-ös nagy mezőgazdasági összeírásra. Elsősorban a termesztett növényekre és a tenyésztett állatokra helyeztem a hangsúlyt. A birtokstruktúrára vonatkozó adatok kigyűjtésével és elemzésével elsősorban a mezőgazdasági népesség életéről kaphatunk információkat, és ugyanez mondható el a művelési eszközökre is. A mezőgazdasági statisztika legnagyobb hibáját már a korabeli szerkesztők is jelezték. Az adatszolgáltatás nem volt korrekt, az adatfelvételkor a gazdák eltitkolták bizonyos javaikat, különösen az állatok terén valottak be kevesebbet a ténylegesnél.

Baja az első világháború után

Egészen más helyzet állt elő a Délvidéken. A Magyarországgal 1918. november 13-án megkötött belgrádi fegyverszünet kérdésesnek minősítette a Délvidék hovatartozását a Pécs–Baja–Szabadka vonalig terjedően. Ennek megfelelően a hónap végére a szerb csapatok bevonultak erre a területre, és katonai kormányzást vezettek be. Baja és Mohács ennek megfelelően kimaradt mind az „őszirózsás” forradalom további eseményeiből, mind a Tanácsköztársaság rendszeréből. A megszállás a terület gazdasági kirablását is jelentette, az ipari üzemek berendezéseit, a szállítóeszközök jelentős részét elvitték. Az

³ Csak a népesség korcsoportok, vallás, anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlását adták ki.

inflációt helyi fizetőeszközök kibocsátásával próbálták megfékezni, ennek viszont az lett a következménye, hogy minden településnek saját pénze lett, ami csak tovább növelte a káoszt. A megszálló csapatokat csak 1921 augusztusában sikerült nagy nehezen távozásra bírni, ezért Baja egy év hátránnyal kezdte meg a károk felmérését és az újjáépítést.

A békeszerződésben rögzített állapotok 1921. szeptembertől álltak fenn, Magyarország területileg ekkor lett újra szuverén állam, bár kisebb kiigazítások még ezek után is történtek. A városok jogi státuszát ekkor rendezték, és bizonyos mértékig racionalizálták a rendszert, valamint csökkentették az apparátus nagyságát.

Délen a szerb csapatok távozása után újjászervezték Bács-Bodrog vármegyét. 1270 km² maradt belőle magyar kézen. Így született meg az ország legkisebb megyéje, melynek székhelye Baja törvényhatósági joggal felruházott város lett, valójában a megye egyetlen nagyobb települése. Zomborból ideiglenes jelleggel költöztették ide a vármegyei hivatalokat (a kereskedelmi szakközépiskola épületébe). Az első Jugoszlávia megszűnésével a vármegyei hivatali apparátus 1941 nyarán visszatért eredeti helyére, Zomborba. Baja város helyzetét tovább nehezítette az 1920-as években, hogy főterétől 180 méterre nyugatra már Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye terült el,⁴ így a gazdaságilag már szervesen hozzá tartozó részeket, mint a hajóállomást, a vasútállomást, a vele szervesen egybeépült Bajaszentistvánt nem innen igazgatták. A tarthatatlan állapotokat felismerve 1929-ben népszavazást kezdeményeztek Bajaszentistván hovatartozásáról, és ezen egyhangúan a Bajához tartozásra szavazott a község lakossága. A két települést ennek következtében 1930. november 1-én egyesítették.⁵

⁴ Faludi Gábor – Gergely Ferenc, Fejezetek a város 1921–1944 közti történetéből. In: *Kőhegyi Mihály* (szerk.), *Baja története a kezdetektől 1944-ig*. Budapest 1989, 326. o.

⁵ Uo., 329. o.

A város népessége és a mezőgazdaság

A két világháború közötti Magyarországon még mindig a mezőgazdaság adott az emberek legnagyobb részének munkát, és a legtöbb településen a fő gazdasági ágazatnak számított. Az 1. táblázat adataiból látszik, hogy országos szinten a mezőgazdaságból élők részaránya miként csökken az 1920-as 55,8 százalékról 1941-re 49,2 százalékra. Bács-Bodrog vármegye esetében is ugyanez a trend figyelhető meg. A kis területű és alföldi fekvésű megye esetében azonban ez a visszaszorulás lassabb volt, a megye lakosságának döntő többsége, 75,4 százaléka, még 1941-ben is a mezőgazdaságból élt. A megye egyetlen nagyobb településének tekinthető Baján az őstermelésből élők aránya 1920-ban 27,9%, ami egy város esetében nagynak mondható. Ez 1930-ra 20,1 százalékra apadt, a mezőgazdaságból élők abszolút száma is 12,6 százalékkal csökkent. A város a kiépülő új megyeszékhelyi apparátusával, és éledő iparával jó munkalehetőséget kínált a mezőgazdaságban dolgozó fiatalok számára. A gazdasági világválság után azonban megfordult a folyamat. Az ipar egy része tönkrement, és a Gömbös-kormány agráriumot támogató intézkedései következtében sokan visszatértek eredeti foglalkozásukhoz. 1941-re a mezőgazdaságból élők részaránya 21,4 százalékra nőtt, szemben az országos trenddel, ami csökkenést mutat. Ez az abszolút számok tekintetében is 23 százalékos növekedés 1930-hoz viszonyítva.

A mezőgazdaságban dolgozók

A népszámlálási statisztikában a gazdaság elsődleges termelési szektoraként, külön részletezés olvasható a mezőgazdaságról. A mezőgazdaság és a kertészet adatai azonban nem mindig egyeznek meg a foglalkozási főcsoportban szereplő adatokkal. Ennek elsődleges oka a városi külterületeken élők beszámításában, az egyéb és ismeretlen főcsoportba tartozók

esetleges átvételében, valamint az ipar és mezőgazdaság határán álló tevékenységek esetleges átsorolásában keresendő. Ilyen például a selyemhernyó-tenyésztésben résztvevők megítélése, amely e korban is igen kérdéses volt.

A táblázatok értékelését tovább nehezíti a kategóriák megváltoztatása az 1941-es népszámlálás esetében. 1920-ban és 1930-ban ugyanazokat a kategóriákat használták. Az 1. főcsoportba tartoztak az önállóak, azaz a saját földdel rendelkezők, akiket három alcsoportra bontottak. Az első alcsoportba a keresők tartoztak. A második alcsoportba sorolt segítők megítélése kérdéses lehet, mivel ezek azok a kereső családjában lévő felnőtt és munkaképes családtagok, akik nem találtak más gazdasági szektorban munkát. A bújtatott munkanélküliséget itt érhetjük tetten. A sok segítő emellett rontotta a termelékenységet, jelentős beruházási forrásokat emésztett fel, és a gazdaságokat önellátást biztosító termékek előállítására kényszerítette. A harmadik alcsoportba tartozó eltartottak száma arra enged következtetni, hogy összességében milyen volt ezen családi gazdaságok jövedelmezősége. A 2–4. főcsoportba tartozó tisztviselő, cseléd, illetve munkás kategóriáknak csak kettő-kettő alcsoportja van, a keresők és az eltartottak. A tisztviselőkre, azaz a képzett gazdatisztekre csak a legnagyobb birtokosoknak volt szükségük és pénzük. A 3. főcsoportba tartozó cselédet már minden módosabb gazda tartott, társadalmi presztízsét is erősítette a cselédek száma. A 4. főcsoportba sorolt mezőgazdasági munkásokat minden 10 kataszteri holdnál nagyobb földdel rendelkező gazda tartott. A cselédek és munkások közötti alapvető különbség az, hogy a cseléd általában a munkaadójánál lakott, a gazdaság valamelyik melléképületében, a munkásnak viszont önálló lakhelye volt.

E két főcsoport helyezte nagyon képlékeny és ellentmondásos a Horthy-korszakban, ugyanis az önálló egzisztenciával rendelkező munkás helyzete jobb volt a cselédnél, viszont egy esetleges gazdasági válság utáni elbocsátások sokkal jobban fenyegették őket, mint a félig-meddig családtagnak számító cselédeket. A munkás vagy cseléd alkalmazását sok tényező

befolyásolta, a jobb anyagi helyzetben lévő gazdák általában munkást alkalmaztak, a sok házkörűli munka inkább a cselédeknek kedvezett, és a helyi sajátosságok is fontos szerepet játszottak.

1930-ban bővítették a felmérést, és az 1. főcsoport kereső alcsoportját tovább bontották a gazdaságok típusa és mérete alapján. A birtokokat a méretük alapján felosztották 1 hold alatti, 1–10, 10–50, 50–100 közötti és 100 hold feletti kategóriákra, valamint külön felvették a részes, a kertész és az egyéb kategóriákat. Az összehasonlíthatóság kedvéért ezt nem vettem figyelembe, csak az összeggel számoltam. A többi fő- és alcsoportot az adatfelvételkor változatlanul hagyták.

Az 1941-es statisztikák feldolgozásakor azonban komoly változásokat vezettek be a fő- és alcsoportokban egyaránt. Az új főcsoportok: önálló, segítőik, állandó fizikai dolgozók, időszakos fizikai dolgozók és szellemi dolgozók. Ezekből az önállókat szétbontották a birtok nagysága szerint 0–1, 1–3, 3–5, 5–10, 10–20, 20–50 közötti és 50 hold feletti egyéb alcsoportokra. A táblázat kezelhetősége végett ezt a részletes bontást mellőzöm, és csak az összegekkel számolok. A szellemi dolgozók kategória gyakorlatilag azonos a korábbi tisztviselő meghatározással. Az állandó és időszakos fizikai munkások a korábbi cseléd és munkás főcsoportok összeolvasztásából és más szempontú szétválasztásából jöttek létre. Munkásnak a szerződéssel rendelkezőt tekintették, és ezek közül az időszakosnak csak a naptári év bizonyos részére állították ki előre a megbízását. A napszámosokat azért tekinthetjük külön főcsoportnak, mert őket csak pillanatnyi szükség alapján alkalmazták egyik napról a másikra. A mezőgazdasági keresők megoszlásáról külön táblázatot készítettek 1975-ben a népszámlálási adatok közlésekor, ám a könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért ennek a feldolgozását mellőzöm.

A 2. táblázat alapján látszik, hogy 1920-ban az önállóak és a cselédek aránya mind Baján, mind Bács–Bodrog vármegyében elmarad az országos átlagtól. Az önállóak tekintetében az eltérés minimális. A cselédek esetében Baja 4,4 százalékkal, Bács–Bodrog pedig 6,2 százalékkal maradt el az országos át-

lagtól. A cselédek alacsony számával szemben kiugróan magas a munkások aránya, 41,9%, illetve 42,6%, szemben az országos átlaggal, ami mindössze 34,9%. A tisztviselők aránya Baján 0,5%, ami jóval meghaladja a megyei átlagot, és magasabb az országos átlagnál is.

1930-ra viszont jelentősen megváltoztak a korábbi állapotok. Az országos tendencia szerint gyorsan nőtt az önállóak és a cselédek száma, a munkásoké pedig csökkent. A változás magyarázatát a Nagyatádi-féle földreformban kell keresnünk, amely nagyon sok földnélküli mezőgazdasági munkásnak adott pár holdas telket. Normális gazdasági körülmények között ezek a törpebirtokosok szűkösen megélhettek a földjükből, de az első komoly gazdasági válság ellehetetlenüléssel fenyegette őket. A 3. táblázatban látható, hogy az országos trend mind Baján, mind Bács–Bodrog vármegyében érvényes volt, és az önállóak aránya, 57,9 százalékra, illetve 56,3 százalékra emelkedett, amelyek magasabbak, mint az országos átlag. A növekedés 1920-as bázison számítva mindössze 6%, de az arányokban lévő nagyobb mérték a 4. főcsoportba tartozó munkások fogyásával magyarázható. Az országos csökkenés 4,9 százalékkal szemben a vármegyei átlag 8,6 százalékkal csökkent, a városé pedig pont 14 százalékkal. 1920-as bázison számítva a csökkenés közel 41 százalékos. Az évtized elején végrehajtott földreform hatásai 1930-ra már kezdtek elveszni országos szinten, és kiderült, hogy a létrehozott kisbirtokos rendszer nem életképes, de a Bácskában mindez nem így volt, ami a földek minőségével magyarázható. A tisztviselők csökkenése is országos trend. A nagybirtokosi rendszer visszaszorulásával nem volt szükség annyi gazdatisztra. Az országos trend Baján felerősödött, viszont a megyében megduplázódott a gazdatisztek száma. Az önállóak számának növekedése 5,2 százalékkal megemelte a cselédek számát, 1920-as bázison számítva pedig 32 százalékkal.

Az 1941-es népszámlálás közlésekor jelentősen megváltoztatták a főcsoportokat. A 4. táblázatban látható 1. főcsoportba kerülő önálló birtokos és segítője megegyezik a korábbi 1. főcsoporttal, ám a másik 3 munkás kategóriát (állandó fizi-

kai, időszakos fizikai és szellemi) összevonták egy 2. főcsoportba munkás név alatt. Az 1. főcsoport esetében viszonyíthatjuk az adatokat az 1920-ban és 1930-ban felvettekhez, a másodikonál csak az összeghez. Országos szinten 1941-re 61,2 százalékra nőtt az önállóak aránya az 54,4 százalékról. Ebben elsősorban a birtokaprózódás a felelős, mert a földosztás után eltelt szűk 20 évben egy fél generáció már lecserélődött, és az örökösök a legtöbb esetben osztottak az elhunyt földjein. Másodsorban az 1936. évi XXVII. törvénycikk, amely július 15-én lépett hatályba, és a telepítésről szólt. 25 év alatt 400 ezer holdat telepítési célokra előirányzó törvény elsősorban a szegények földhöz juttatását célozta, ezért szaporította az önálló gazdák számát, jóllehet csak minimálisan, mert 1941-ig csak a kezdeti szakasza valósulhatott meg. Jelentősebb válság sem rázta meg a gazdaságot, sőt a győri program és a második világháború következtében jelentős konjunktúra bontakozott ki, amely a kistermelők fennmaradását is lehetővé tette. A városokra e folyamatok sokkal kisebb hatást gyakoroltak, ennek megfelelően Baján is 5,8 százalékos csökkenés volt tapasztalható az országos növekedéssel szemben.

A munkások főcsoport adataiból azt az egyet tudjuk biztosan megállapítani, hogy minél nagyobb az állandó fizikai munkások aránya, annál piacképesebb és stabilabb az adott terület mezőgazdasága, tehát modernebb is. A 2. főcsoportból a szellemi munkásokat megfeleltethetjük a korábbi tisztviselő kategóriának, ezek aránya országos szinten nem változott, Baján 0,3 százalékkal, a megyében 0,1 százalékkal nőtt. Az állandó fizikai munkás kategória erősen összeesik a korábbi cseléd főcsoporttal, ezért itt az 1930-as adathoz viszonyítok. 1941-ben ez az arányszám országos szinten 13,7%, azaz alig csökkent. Ugyanez mondható el Bajára, viszont megyei szinten egy kismértékű emelkedés tapasztalható. Az időszakos fizikai munkás kategória pedig a korábbi 4. főcsoporttal, azaz a munkás főcsoporttal cseng össze, itt az országos 30 százalékhoz képest az 1941-es 24,7% erős visszaesésnek számít. A vármegyében is az országos trendnek megfelelő irányba mozog a munkások aránya, de sokkal kisebb mértékben, itt csak

2,7 százalékos fogyás volt tapasztalható. Baján viszont mind-ezek ellenkezője tapasztalható, az 1930-ban 27,9 százalékos munkásarány 1941-re 34,5 százalékra nőtt. Az 1941-es adatok más kategóriákkal történő számolása miatt a bázisindex-, és a láncindex-számításnak nem látom értelmét, mert komoly torzításokat eredményezhet.

Baja mezőgazdasága az 1930-as évek közepén

A népszámlálási adatokból egyértelműen megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a két világháború között még mindig a primer gazdasági szektor, azaz a mezőgazdaság a meghatározó ágazat. Vitathatatlan szerepét mutatja, hogy 1935-ben teljes körű mezőgazdasági összeírást tartottak az országban. Az eredményeket 1936–37-ben több kötetben adták ki. Ezekből választottam ki három kisebb részt a népszámlálási statisztikában lévő adatok bővítésére, és a kialakítandó kép pontosítására. Először megvizsgáltam a gazdaságok számát, majd a gazdaságok területét. Másodsorban megnéztem a város mezőgazdasági területeinek művelési ágankénti bontását.

A gazdaságok számbavételekor megtartottam az eredeti statisztikában használt kategóriákat, egyetlen kivételtől eltekintve. Az 1 kataszteri hold (k. hold) alatti birtokosokat szántóterülettel rendelkező és nélküli csoportokra osztják, ezeket én összevontam. A főcsoportjaim ennek megfelelően: 1 k. hold alatti, 1–5, 5–10, 10–20, 20–50, 50–100, 100–200, 200–500, 500–1000 k. holdas, és 1000 k. hold feletti birtokok. A birtokok területének számbavételekor ugyanezeket a kategóriákat használtam. A művelési ágak esetében átvettem a statisztikákban található főcsoportokat, így ezek a következők: szántó, kert, rét, szőlő, legelő, erdő, nádas és földadó alá nem eső területek.

A gazdaságok száma

A mezőgazdaság vizsgálatakor a birtokméret kérdése mindig

alapvető fontosságú. A szántóföldi termelés esetén hatványozottan érvényesül a méretgazdaságosság elve, de vannak speciális piaci lehetőségek, amelyeket kihasználva egy kisbirtokos is kényelmesen megélhet a földje jövedelmeiből. A két világháború között Magyarországon még döntően a hagyományos szántóföldi gabonatermesztés folyt, ezért is lényeges a birtokkoncentráció vizsgálata. Az 5. táblázatban látható, hogy országos szinten az 1 k. hold alatti törpebirtokkal rendelkezők aránya 40,6%, és ez Bács–Bodrog vármegyében csak 38,5%. Baján a törpebirtokosok száma 52,4 százalékra szökkent fel. A Nagyatádi-féle földreform során a város teljes határát kiosztották az igénylők között, de a sok embernek csak kevés föld jutott. Az 1919–1922 között a Délvidékről menekülők elsősorban Baján próbáltak meg letelepedni, az ő nagy számuk tovább növelte a nincstelen igénylők számát. Az itt élők azonban kihasználhatták a városi piac biztosította értékesítési lehetőségeket, és a legtöbbjük zöldség és gyümölcsstermesztésre specializálódott.

A következő két kategóriába tartoztak a törpebirtokosok. Az 1–5 k. holdas birtokosok országos aránya 33,5%, ami kisebb, mint a vármegyei átlag, amely 35% volt. Baján a birtokosoknak csak 28,3 százaléka tartozott ebbe a kategóriába. A földreform során ők voltak azok az igénylők, akik a már meglévő földjeikhez kaptak egy további birtoktestet, az úgynevezett ragasztást. A Bácska természeti adottságainak köszönhetően egy 3–4 k. holdon gazdálkodó birtokos már nyugodtan megélhetett a szántóföldi művelésből is, mivel itt voltak a korabeli Magyarország legjobb földjei.⁶ A 20–22 aranykorona értékű földek produkáltak olyan termésátlagokat, amiből a környékbeli parasztok már minimálisan iskoláztatni is tudták a gyermekeiket. Az 5–10 k. holdas birtok volt Bács–Bodrog vármegye jellemző birtoktípusa a korszakban. A megyék közül itt a legmagasabb e kategóriának az aránya, 15,3%. Ezen a birtokon már egy parasztcsalád kényelmesen megélhetett, és a leg-

⁶ Kabán és Százhalombattán vannak 24 aranykoronás földek is, de ezek területe kicsi.

nagyobb fiúgyerek számára már egy közép- vagy felsőfokú⁷ oktatási intézmény látogatásának anyagi lehetőségeit is megteremtették.

Az összes többi kategóriában Baja és Bács–Bodrog vármege adatai elmaradnak az országos átlagtól, de ez az előbbi három kategória magas arányával magyarázható. Ennek alapján arra következtethetünk, hogy a birtokkoncentráció nem érte el az országos szintet.

A gazdaságok területe

A gazdaságok területi megoszlásából is ugyanazokat a következtetéseket vonhatjuk le, mint a gazdaságok számának a megoszlásából. A 6. táblázat alapján látszik, hogy Baján a két szélsőséges adat kiugróan magas. A törpebirtokosok 3 százalékos aránya 1,2 százalékkal nagyobb az országos átlagnál, ami jelentős eltérésnek mondható. A másik kirívó adat az 1000 k. hold feletti nagybirtokok területének a 37,2 százalékos aránya. A két nagybirtokos nagyon különbözött egymástól. A nagyobb, de értéktelenebb területtel maga a város rendelkezett. Baja eredetileg dél-keleti határában lévő homokos terület felé akart terjeszkedni, de ez az 1920-as években kivihetetlennek bizonyult, ezért a területet beerdősítették akácfával a helyi méhészek legnagyobb örömére. A másik nagybirtokos a Latinovics család volt, amelynek kúriája ma is ott áll a város főterének északkeleti végében. A kisbirtokosok alsó rétegét képviselő 1–5 k. holdasok aránya is valamivel nagyobb, mint az országos arányszám, de ezt betudhatjuk városi sajátosság-nak. A többi kategóriában a bajai adatok követik az országos adatokat, és általában pár százalékkal elmaradnak tőlük.

A művelési ágak szerinti felosztás

⁷ Ez utóbbi nagyon ritka volt, Baján tudomásom szerint mindössze kettő embernek volt erre lehetősége.

A művelt területek művelési áganként való felosztásának vizsgálatából lehet következtetni a terület mezőgazdaságának színvonalára. A művelési ágak esetében a helyi sajátosságokat mindig figyelembe kell vennünk a következtetéseink levonásakor. Az első kirívó adat az utolsó kategóriában található: a földadó alá nem eső területek aránya 11,8%, ami több mint duplája az országos átlagnak. Ez minden városnak az alapvető sajátossága, hogy a területének a beépítése miatt viszonylag nagy a műveletlen területek aránya.

A másik nagy eltérés az országos viszonzyszámoktól a szántóterületek arányában, azaz az első kategóriában látható. Baján 51,2% csak a szántók részesedése, amely bőven elmarad az országos 60,9 százaléktól, és még jobban a vármegyei 72,1 százaléktól. Ezt az adatot is tekinthetjük városi sajátosságnak, és egy modernebb, belterjes mezőgazdaság kialakítására tett kísérletnek is. A szántóterületek viszonylag alacsony számaránya szintén városi sajátosság, az 51,2% a megyeszékhelyek tekintetében Bajánál a legmagasabb, egy modern városban elvileg ez a szám a 30 százalékot sem érheti el.

A modern kertgazdálkodásnak pedig szintén semmi nyoma sincs, ugyanis a következő kategóriába tartozó kertek aránya mindössze 0,7%, ami még az országos átlagot sem éri el. A kertek alacsony aránya egész Bács–Bodrog vármegyére jellemző. Ennek ellenére sokkal több kert volt, mint az a számadatokból látszik, ugyanis a szőlők aránya 5,5% városi szinten, sőt megyei szinten 6,6%, és ezek jelentősen meghaladják az országos átlagot. A helyi gazdák a szőlőkben általában csak saját borszükségletüket termelték meg. A homoki borok nem voltak rossz borok, de nem vehették fel a versenyt a hagyományos magyar borvidékek termékeivel. A szőlősorok közét azonban a gazdák kihasználták, általában zöldségeket termesztettek itt a városi piacra. Az összeírásakor a tulajdonos megítélésén múlt, hogy kertnek vagy szőlőnek minősítette a területet.⁸ A város környékén lévő szőlőskertek jelentős részében csemege-

⁸ A társadalmi presztízs miatt általában az utóbbit választották.

szőlőt termesztettek. Az 1910-es években nemesített „Pannónia kincse” nevű fajtavál ekkor értek el nagy sikereket a környékbeli termelők.

A művelést területek megoszlásában még egy kiemelkedően nagy arányszám látható, az erdők 23,6 százaléka. Az országos átlag mindössze 12%, a megyei pedig csak 6,1%. A magas arányszám Baja speciális fekvésével magyarázható. A város területe két nagyobb erdőt is magába foglalt. A Duna árteréhez tartozó, a város részét képező két szigeten ekkor még kiterjedt erdőségek voltak. A Kis-Pandúr és a Nagy-Pandúr szigetek viszonylagos árvízmentesítéséről csak a második világháború után gondoskodtak. A másik pedig a város birtokában lévő, már korábban emlegetett akácerdő volt. Az erdők Baja számára nagyon jó gazdasági alapanyagot biztosítottak, a fájukkal két fűrészmalmost és egy bútorgyárat is elláttak.

A következtetések összegzése

A magyar történelemnek csupán egy speciális időpillanata az 1920–1941 közötti időszak, de pont ekkor teremtődött meg a lehetőség egy vidéki kisváros számára, hogy országos szerepet játsszon, és megkezdje a felzárkózást a fejlettebb településekhez. A felzárkózást elsősorban gazdasági téren kellett volna megvalósítani, és ennek legfontosabb szegmense a mezőgazdaság és annak a modernizációja volt. Sajnos a bajai mezőgazdaság két világháború közti állapotából és annak változásaiból nem erre következtethetünk. A foglalkoztatási adatokból egyértelműen látszik, hogy stabil növekedési pályáról szó sem lehetett a korszakban, és ezt csak megerősítette a birtokstruktúráról és a termékszerkezetről talált adatokból kialakított kép. A város sokkal inkább az országos trendekkel sodródott, bár azok kihívásaira némi helyi specialitással tudott válaszolni. 1941-re Baja mezőgazdasága kilendült a vidéki kisvárosok megszokott életéből, és komoly együttműködés indult meg az ipari üzemekkel, de ebbe már beleszólt a revízió „sikere” és az újabb világháború.

